

Wojciech Pizło, Ewelina Dobrzyńska

Wydział Nauk Ekonomicznych

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Sytuacja ekonomiczna gospodarstw domowych emerytów na obszarach wiejskich w Polsce

Wstęp

Polskie społeczeństwo starzeje się. Wzrasta liczba emerytów, na których świadczenia pracuje bądź będzie pracował każdy z nas. Starość w ujęciu egzystencjalnym odnoszącym się do każdej jednostki oraz w ujęciu społecznym dotyczącym ogółu ludzi niesie za sobą wiele wyzwań. Charakteryzuje się bowiem nie tylko zmianami biologicznymi czy psychicznymi, ale również zmianami w sferze działalności ekonomicznej i społecznej. Próg starości może być wyznaczony przez wiele miar, w tym wiek: biologiczny, demograficzny oraz psychiczny. Wiek biologiczny jest kategorią przypisaną każdemu człowiekowi indywidualnie. Mierzony jest za pomocą obserwacji kondycji organizmu i zdolności do wykonywania czynności. Wiek demograficzny liczony jest na podstawie przeżytych lat. Wiek psychiczny związany jest z poziomem sprawności intelektualnej osoby. W miarę bowiem postępu procesu starzenia się funkcje psychiczne ulegają spowolnieniu. Starość wiąże się z odczuciem osamotnienia, potrzebą wsparcia i uwagi oraz ucieczką od reszty społeczeństwa. Seniorzy zamieszkujący tereny wiejskie częściej podejmują zatrudnienie, prowadzą intensywniejsze życie rodzinne i towarzyskie w porównaniu z emerytami zamieszkującymi miasta. Mimo tego gorzej oceniają swoją sytuację społeczno-ekonomiczną [Mazurkiewicz-Pizło 2013].

Metodyka badań

Celem artykułu jest diagnoza i ocena sytuacji ekonomicznej emerytów w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem emerytów zamieszkujących obszary wiejskie w powiecie płońskim. W pracy wykorzystano metody: dokumentacyjną,

desk research oraz sondaż diagnostyczny, w którym wykorzystano dwa narzędzia badawcze: kwestionariusz wywiadu i kwestionariusz ankiety. Badaniem objęto trzy celowo wybrane gospodarstwa domowe emerytów zlokalizowane w obszarze wiejskim trzech gmin powiatu płońskiego, które charakteryzują się największą powierzchnią użytków rolnych ogółem. Zgodnie z danymi pochodzącymi z Głównego Urzędu Statystycznego zaliczono do nich kolejno gminy: Raciąż, Baboszewo i Czerwińsk nad Wisłą. Z powyższych gmin wybrano losowo po jednej wsi, z których wyodrębniono typowe gospodarstwa domowe emerytów. Badane gospodarstwa zostały wytypowane na podstawie wiedzy ekspertów – sołtysów danych wsi. Mianem typowe określono: dwuosobowe, nieaktywne zawodowo gospodarstwa domowe emerytów zamieszkujących domy jednorodzinne, których podstawowym źródłem utrzymania jest emerytura. Badanie zorganizowano w maju 2015 roku. Przed rozpoczęciem badań skontaktowano się z sołtysami wsi, następnie ze wskazanymi emerytami w celu uzyskania zgody na przeprowadzenie badań i umówienie się na ich realizację. Nie uzyskano zgody na nagrywanie wywiadu, w wyniku tego posłużono się narzędziem badawczym, jakim jest kwestionariusz ankiety, który poszerzono o luźne pytania do respondentów. Rozmówcy nie wyrazili zgody na imienne przedstawienie ich osoby oraz nazwy wsi, w której mieszkają. W celu odróżnienia ich od siebie w przedstawieniu wyników badań będą wyróżnieni poprzez podanie nazwy gminy, z której pochodzi dane gospodarstwo domowe. Wykorzystany kwestionariusz wywiadu składał się z 34 pytań, poszerzonych o swobodną dyskusję z respondentami. Pytania dotyczyły m.in.: poziomu dochodów i oceny ich wysokości, oceny sytuacji finansowej, oceny sytuacji mieszkaniowej, zaspokojenia potrzeb, poziomu wydatków, posiadania kredytów i pożyczek oraz innych form wsparcia materialnego.

Konsumpcja gospodarstw domowych

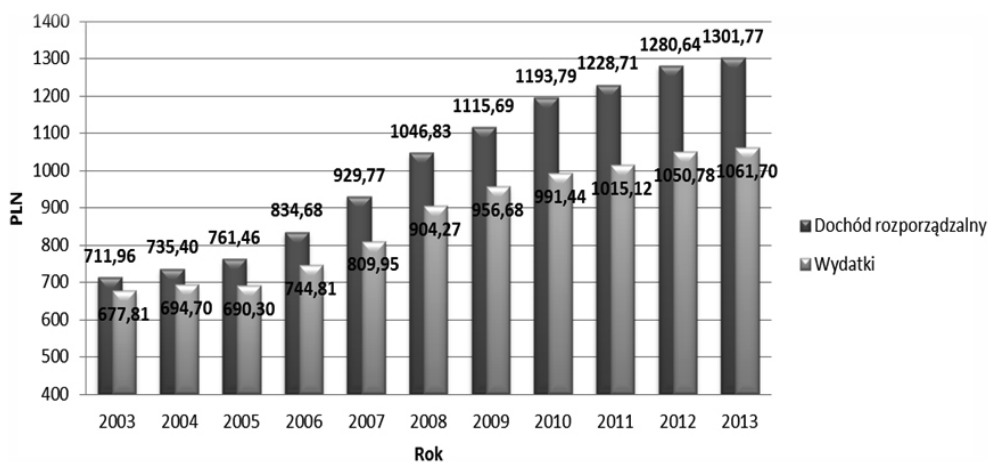
Gospodarstwo domowe, jako jednostka systemu gospodarczego, wyróżnia się spośród innych podmiotów. Gospodarstwo domowe dąży do zaspokojenia potrzeb wszystkich swych członków zarówno w sferze posiadanych środków finansowych, jak i przez towary i usługi nabywane za ich pomocą. Gospodarstwo domowe można pojmować w dwóch płaszczyznach: socjologicznej i ekonomicznej [Mazurkiewicz-Pizło i Pizło 2013], wyodrębniając tym samym jego podstawowe funkcje. Wynikają one z wieloaspektowego charakteru tej jednostki [Światowy 2012]. Funkcje społeczne związane są z utożsamianiem gospodarstw domowych ze wspólnotą funkcjonującą dla realizacji wspólnych celów, spełniania podstawowych potrzeb, gospodarowania. Celem nadrzędnym jest stworzenie jak najlepszych warunków życia każdego członka z osobna i gospodarstwa do-

mowego jako całości. Istotą zachowań gospodarstw domowych jest gospodarowanie oparte na wiedzy, pracy i zamożności każdego domownika. Jednostki wchodzące w skład gospodarstwa domowego łączą swoje dochody, zarządzając wspólnie budżetem pieniężnym i środkami materialnymi. Swoją działalność opierają na zakupie dóbr i usług, wytwarzaniu dóbr, przetwórstwie produktów i świadczeniu usług [Hodoly 1971, Pizło i Mazurkiewicz-Pizło 2010, Utzig 2015]. Ważną rolę w zarządzaniu budżetem gospodarstw domowych stanowi oszczędzanie. Oszczędności określane są jako proces związany z zaniechaniem bieżącej konsumpcji w celu gromadzenia środków finansowych przeznaczonych na przyszłą konsumpcję. Zgromadzone środki finansowe mogą zostać skonsurowane bądź lokowane w celu ich pomnożenia [Korenik 2003]. O poziomie oszczędności decydują indywidualne preferencje konsumenta w hierarchii zaspokajania potrzeb oraz jego podejście do czasu bieżącego i przyszłego [Bańbuła 2006]. Prekursorem w podejściu do oszczędzania był I. Fisher [Harasim 2010]. Wskazywał on, iż oszczędzanie jest racjonalnym, celowym aktem danej wspólnoty gospodarującej. Twierdził, że w miarę spadku dochodów konsumentów wzrasta udział konsumpcji bieżącej w konsumpcji ogółem, a co za tym idzie, maleje poziom oszczędności. Odmienny pogląd sformułował J.M. Keynes [Liberda 2000], wskazując, iż w miarę wzrostu poziomu dochodów gospodarstw domowych rośnie stopa oszczędności, a konsumpcja utrzymuje się na stałym poziomie. Powstanie neoklasycznych teorii oszczędzania było skutkiem odrzucenia teorii J.M. Keynesa. Zarówno hipoteza cyklu życia, jak i hipoteza dochodu permanentnego traktują oszczędzanie jako wynik zaplanowanego przez jednostkę wyrównania konsumpcji w czasie. Ludzie w swych racjonalnych działaniach starają się utrzymać na stałym poziomie krańcową użyteczność konsumpcji. Wysokość oszczędności zależy od wysokości dochodu bieżącego i oczekiwanego oraz od regionalnego rozkładu dochodu [Pizło i Mazurkiewicz-Pizło 2014] poszczególnych gospodarstw domowych. Ważny wpływ na oszczędności w gospodarce mają: ogólna sytuacja gospodarcza kraju, polityka społeczna [Mikuła 2015] i polityka pieniężna państwa, regulacje prawne warunkujące działanie instytucji finansowych oraz rynków gromadzących oszczędności, czynniki demograficzne. Poziom oszczędności jest również determinowany przez indywidualne cechy osobowości człowieka oraz czynniki o charakterze obiektywnym, wpływające na decyzje członków gospodarstw domowych niezależnie od ich woli. Chęć oszczędzania gospodarstw domowych wynika przede wszystkim z konieczności zabezpieczenia się na przyszłość przed możliwymi niepowodzeniami. Zgromadzone środki finansowe mają zagwarantować możliwość zaspokojenia przyszłych potrzeb konsumpcyjnych. J.M. Keynes wyróżnił wiele subiektywnych czynników wpływających na pojawienie się potrzeby oszczędzania wśród członków gospodarstwa domowego. Zaliczył do nich przede wszystkim:

chęć podwyższenia stopy życiowej w przyszłości, zagwarantowania poczucia niezależności, pozostawienia po sobie majątku, możliwości gromadzenia środków finansowych w celu prowadzenia działalności gospodarczej [Keynes 2003].

Sytuacja ekonomiczna gospodarstw domowych emerytów

Poziom przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego i wydatków na 1 osobę w latach 2003–2013 w badanych gospodarstwach domowych był bardzo zróżnicowany (rys. 1). Dochód rozporządzalny na 1 osobę z roku na rok wzrastał [Utzig 2014]. W 2003 roku kształtował się na poziomie 711,96 zł i w przeciągu analizowanych lat wzrósł do poziomu 1301,77 zł w 2013 roku, czyli o 589,81 zł. Rok 2013 w porównaniu z rokiem poprzednim charakteryzował się niewielkim wzrostem dochodu rozporządzalnego o około 1,6%. Poziom wydatków gospodarstw domowych w przeliczeniu na 1 osobę w latach 2003–2013 charakteryzował się tendencją wzrostową. Wyjątek stanowi 2005 rok, w którym odnotowano niewielki spadek wydatków.

Rysunek 1

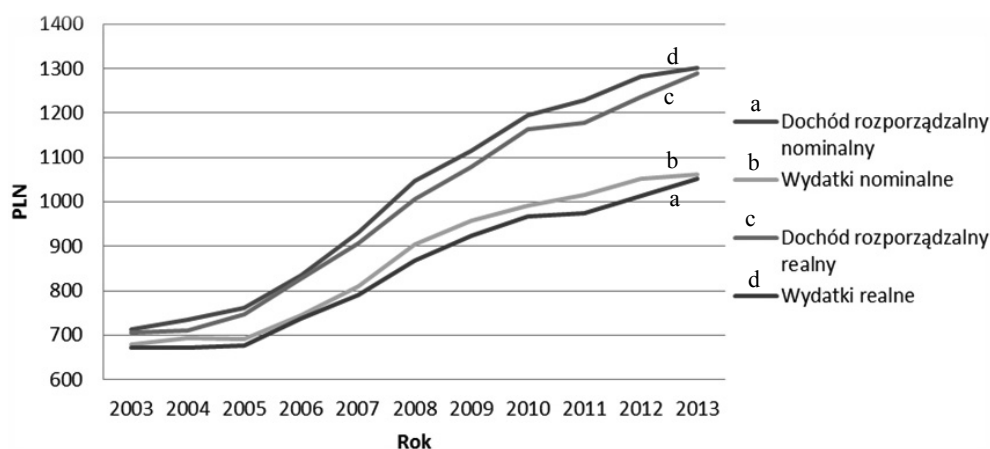
Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny i wydatki na 1 osobę w gospodarstwie domowym w latach 2003–2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS [2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014a].

W udziale wydatków gospodarstw domowych w dochodzie rozporządzalnym w latach 2003–2013 można zaobserwować tendencję spadkową. Największy spadek zanotowano w 2005 roku, tj. o 3,8%. W 2003 roku wydatki stano-

wiły aż 95,2% uzyskiwanych dochodów, a 81,6% w 2013 roku. Spadek udziału wydatków w dochodzie rozporządzalnym świadczy o wzrastającym poziomie oszczędności gromadzonych przez polskie gospodarstwa domowe.

Dochód rozporządzalny i wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych w ujęciach nominalnym i realnym (skorygowanym o poziom inflacji) wskazują, iż ich wielkość w ujęciu realnym w nieznaczny sposób odbiega od wartości nominalnych, zachowując przy tym dotychczasową tendencję wzrostową (rys. 2). Wzrost poziomu dochodu rozporządzalnego w latach 2003–2013 nie był spowodowany czynnikiem inflacyjnym, lecz innymi determinantami. Gospodarstwa domowe w 2013 roku niepełną połowę wydatków przeznaczyły na konsumpcję żywności i napoi bezalkoholowych oraz na użytkowanie mieszkania i nośniki energii. Wydatki na transport stanowiły 9,6%. Wydatki na rekreację i kulturę wynosiły 6,5%. Najmniejszy procent wydatków był przeznaczany na edukację i kieszonkowe, niewiele ponad 1%.

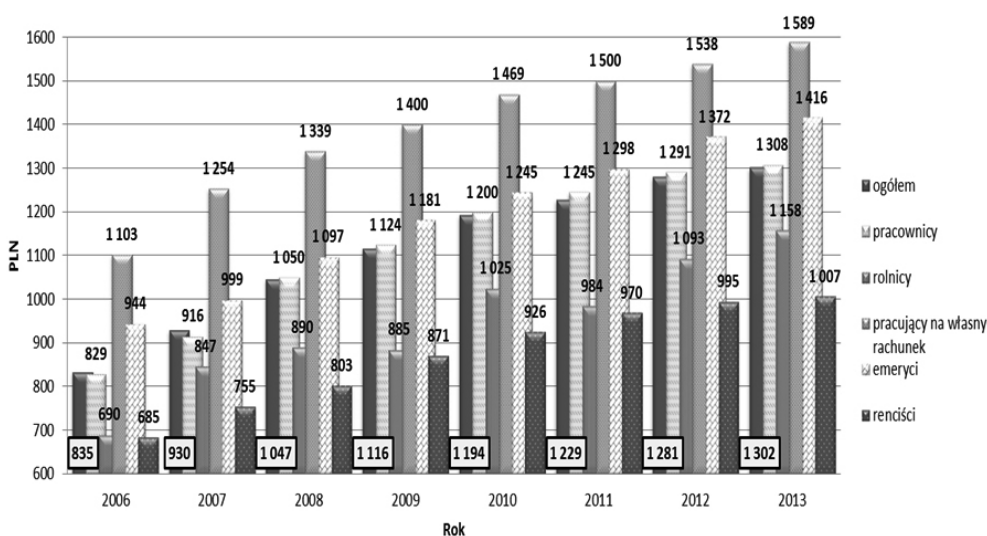

Rysunek 2

Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny i wydatki na 1 osobę w gospodarstwie domowym w latach 2003–2013 w ujęciu nominalnym i realnym

Źródło: Jak na rysunku 1.

Przeciętny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych jest zróżnicowany. W analizowanym okresie charakteryzował się tendencją wzrostową, wyjątek stanowili rolnicy, których dochody ulegały niewielkim wahaniom (rys. 3). Największy dochód rozporządzalny spośród analizowanych grup społeczno-ekonomicznych w badanych latach został osiągnięty przez pracujących na własny rachunek. W 2013 roku osiągnął wartość 1589,06 zł, tj. o 3,3% więcej w stosunku do roku poprzedniego. Emeryci również osiągnęli duże dochody. W 2013 roku przecięt-

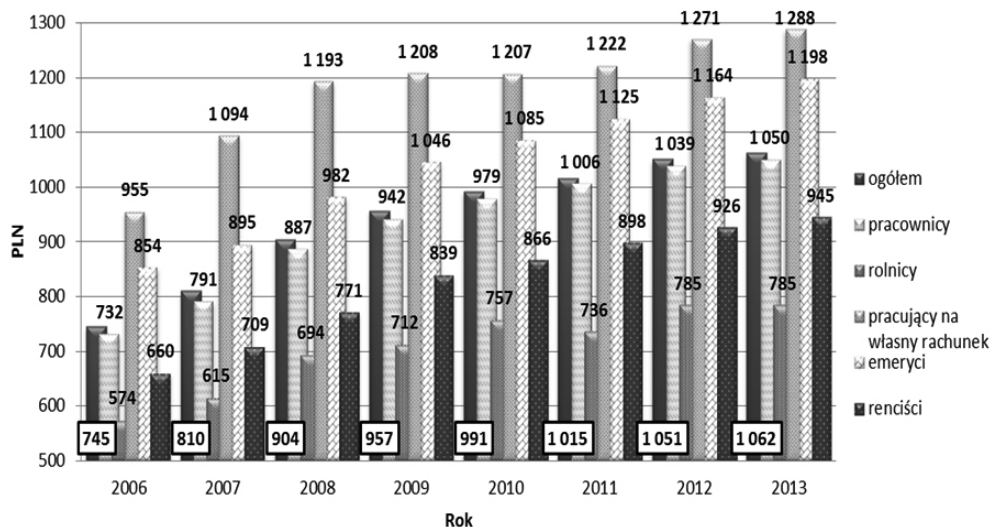
Rysunek 3

Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych według grup społeczno-ekonomicznych w latach 2006–2013

Źródło: Jak w tabeli 1.

ny dochód rozporządzalny wyniósł 1415,72 zł, tj. o 3,2% więcej niż w 2012 roku. Poziom przeciętnego dochodu rozporządzalnego ogółem był najbardziej zbliżony do dochodów generowanych przez pracowników. Dochody mniejsze od dochodów ogółem osiągnęli rolnicy [Mazurkiewicz 2001]. Wahania w tej grupie społeczno-zawodowej można zaobserwować w latach 2009 i 2011. Rolnicy w 2013 roku osiągnęli przeciętny dochód rozporządzalny w wysokości 1157,59 zł, czyli większy o 5,9% w stosunku do roku poprzedniego. Najniższy poziom dochodów był osiągnięty przez rencistów. W 2013 roku ich dochód wyniósł 1007,03 zł. Wraz ze wzrostem dochodu rozporządzalnego ogółem wzrósł dochód rozporządzalny emerytów. Dochody osiągane przez emerytów w latach 2006–2013 wzrosły realnie o 50,1%. Największy realny wzrost dochodu emerytów odnotowano w 2009 roku, tj. o 8,4% w stosunku do roku poprzedniego. W 2013 roku można zaobserwować realny wzrost dochodu emerytów o 6% w stosunku do roku poprzedniego, przy jednoczesnym realnym wzroście dochodu ogółem o 4,5%.

Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych w poszczególnych grupach społeczno-ekonomicznych w latach 2006–2013 cechują się tendencją wzrostową. Najwyższy poziom wydatków generowali pracujący na własny rachunek. Wydatki w tej grupie kształtowały się na poziomie 1288,31 zł w 2013 roku, tj. o 1,4% większym niż w roku poprzednim. Kolejną grupą, której wydatki kształtowały się na poziomie wyższym od poziomu prze-

Rysunek 4

Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych według grup społeczno-ekonomicznych w latach 2006–2013

Źródło: Jak na rysunku 1.

ciężnych wydatków ogółem, byli emeryci. Wydatki tej grupy w 2013 roku osiągnęły wartość 1197,83 zł, czyli były na poziomie o 2,9% wyższym w stosunku do roku poprzedniego. Wydatki mniejsze od wielkości przeciętnych wydatków ogółem generowali renciści i rolnicy. Najmniejsze wydatki generowały gospodarstwa domowe rolników. Kształtowały się na poziomie 784,59 zł w 2013 roku i ulegały wahaniom w latach 2009 i 2011.

Wydatki gospodarstw domowych emerytów w latach 2006–2013 wzrosły realnie o 40,5%. Największy realny wzrost wydatków emerytów zaobserwowano w 2008 roku, tj. 7,9% w stosunku do roku poprzedniego. W 2013 roku można zaobserwować realny wzrost wydatków emerytów o 5,8% w stosunku do roku poprzedniego, któremu towarzyszył wzrost wydatków realnych ogółem o 3,8%. Porównując rok 2006 z rokiem 2013, możemy zauważyć tendencję spadkową analizowanego zjawiska z licznymi wahaniami. Największy udział wydatków w dochodzie rozporządzalnym na 1 osobę przypadła rencistom – ponad 90%, i w badanym okresie utrzymywał się na podobnym poziomie. Tendencję spadkową zjawiska możemy zaobserwować w przypadku emerytów. W 2006 roku nastąpił spadek udziału ich wydatków w dochodzie rozporządzalnym z poziomu około 90% do poziomu nadal wysokiego – 85%. Udział ich wydatków w dochodach ogółem znajdował się na poziomie zbliżonym w stosunku do grup pracowników i pracujących na własny rachunek. Rolnicy są grupą społeczno-ekonomiczną, która wydatkuje najmniejszy procent uzyskiwanych dochodów. W 2013 roku było to niespełna 68%.

Specyfika gospodarstw domowych powiatu płońskiego

Powiat płoński umiejscowiony jest w północno-zachodniej części województwa mazowieckiego. W powiecie płońskim, zgodnie z informacjami z Narodowego spisu powszechnego, w 2011 roku było 28 065 gospodarstw domowych. Część ich stanowią gospodarstwa domowe dwuosobowe (ok. 23%). W powiecie płońskim przeważają jednorodzinne gospodarstwa domowe, które stanowią około 67% gospodarstw domowych ogółem [Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>, dostęp: 07.04.2015]. Głównym źródłem utrzymania mieszkańców powiatu płońskiego jest praca najemna poza rolnictwem, tj. 27,5% ogółu mieszkańców. Znaczna część społeczeństwa utrzymuje się również z emerytury (18%). Osób w wieku powyżej 65 lat jest 12 048. Utrzymują się one przede wszystkim z niezarobkowych źródeł – emerytury (92,2% seniorów). Jedynie niewielki odsetek tych osób wykazuje aktywność na rynku pracy (0,5%), pracując na własny rachunek (0,1%), czy w gospodarstwach rolnych (0,5%) [Bank Danych Lokalnych <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>, dostęp: 07.04.2015].

W celu określenia specyfiki gospodarstw domowych emerytów zamieszkujących obszary wiejskie powiatu płońskiego, jako obszaru typowo rolniczego, wybrano w sposób celowy trzy gospodarstwa. Największy średni dochód ogółem uzyskany jest przez gospodarstwa domowe w gminach: Raciąż i Czerwińsk nad Wisłą.

Specyfika badanych gospodarstw domowych – wyniki badań empirycznych

Badane gospodarstwa domowe (po jednym celowo wybranym typowym gospodarstwie emeryta z obszaru wskazanych trzech gmin wiejskich) zadeklarowały, że obecnie emerytura jest ich jedynym źródłem utrzymania. Emeryci do pewnego czasu dorabiali sobie poprzez różnego rodzaju formy aktywności. Gospodarstwo domowe z gminy Raciąż uzyskiwało dodatkowe środki finansowe ze sprzedaży jaj od kur z własnego chowu, emerytka z gminy Czerwińsk nad Wisłą dorabiała poprzez uczestnictwo w pracach sezonowych, przede wszystkim przy zbiorach malin i truskawek. Gospodarstwo domowe z gminy Baboszewo uzyskiwało dodatkowe środki finansowe z tytułów opieki nad chorymi z okolicznych wsi oraz pomocy sąsiedzkiej. Jednak wszelkie działania zostały zaprzestane w okresie ostatnich 2–3 lat z powodu pogarszającego się stanu zdrowia emerytów. Sytuacja finansowa gospodarstwa domowego zgodnie z deklaracją respondentów uległa pogorszeniu po przejściu na emeryturę. Wcześniej uzyska-

wane dochody z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego czy pracy najemnej kształtowały się na wyższym poziomie aniżeli uzyskiwana emerytura. Obecna kondycja fizyczna oraz potrzeba opieki ze strony współmałżonków niestety nie pozwala na aktywność zawodową emerytów.

Respondenci gospodarstw domowych byłych rolników (pochodzący z gmin Raciąż i Czerwińsk nad Wisłą) deklarują, że przy aktualnym dochodzie netto „raczej łatwo wiąże koniec z końcem”. Spowodowane jest to, w odróżnieniu od emerytów pochodzących z gminy Baboszewo, otrzymywaniem dodatku pielęgnacyjnego oraz finansowym i materialnym wsparciem (w postaci produktów rolnych) od dzieci, którym przepisały dom czy ziemię. Gospodarstwo domowe z gminy Baboszewo deklaruje, że „z wielką trudnością wiąże koniec z końcem”. Wszyscy badani podkreślali, że obecnie uzyskiwany miesięczny dochód stanowi minimalny poziom, który zapewnia im „minimum egzystencji”. Emeryci z gmin Raciąż, Baboszewo i Czerwińsk nad Wisłą oceniają swoją sytuację mieszkaniową jako średnią. Chcieliby dokonać zmian, lecz nie posiadają dostatecznych środków finansowych na przeprowadzenie modernizacji. Stałe dochody w gospodarstwach domowych pochodzących z gmin Raciąż i Czerwińsk nad Wisłą pozwalają na zaspokojenie jedynie bieżących potrzeb. Odmienna sytuacja panuje w gospodarstwie domowym, którym w znacznym stopniu brakuje środków na zaspokojenie bieżących potrzeb (gmina Baboszewo). W sytuacjach trudnych emeryci starają się ograniczać swoje bieżące potrzeby, korzystają z pomocy krewnych, zaciągają pożyczki i kredyty. Nie korzystają z pomocy opieki społecznej ani kościoła. Emeryci zgodnie oświadczają, że w porównaniu do sytuacji sprzed dwóch lat zaspokojenie ich potrzeb życiowych nie zmieniło się. Wynika to z faktu zbyt małych podwyżek emerytur, które nie są odczuwalne w sposób pozwalający na poprawę ich sytuacji ekonomicznej. Badane gospodarstwa domowe emerytów z gmin Raciąż i Czerwińsk nad Wisłą nie prognozują w czasie najbliższych 12 miesięcy zmiany sytuacji finansowej. Bardziej pesymistycznie sytuację oceniają emeryci z gminy Baboszewo. Obawiają się pogorszenia sytuacji finansowej, ponieważ twierdzą, że jeżeli są braki finansowe, to z miesiąca na miesiąc jest coraz ciężej. Obecnie nie stać ich na zakup wystarczających ilości artykułów żywnościowych. Braki częściowo pokrywane są dzięki wsparciu dzieci. Pozostałe gospodarstwa domowe stać na zakup wystarczających ilości artykułów żywnościowych.

Struktura wydatków generowanych przez badane gospodarstwa domowe wskazuje na zdecydowaną przewagę środków finansowych wydatkowanych na żywność i napoje bezalkoholowe (tab.). Kształtują się w przedziale od 50% wydatków ogółem w gospodarstwie domowym z gminy Baboszewo do 59,1% w gospodarstwie domowym z gminy Czerwińsk nad Wisłą. Duży udział w wydatkach ogółem stanowią wydatki mieszkaniowe i na energię. Wydaje się na

Tabela

Udział wydatków w przeciętnym miesięcznym dochodzie netto w gospodarstwach domowych emerytów zamieszkujących tereny wiejskie powiatu płońskiego

Wydatki	Udział wydatków w miesięcznym dochodzie netto [%]		
	gospodarstwo domowe (gm. Raciąż)	gospodarstwo domowe (gm. Baboszewo)	gospodarstwo domowe (gm. Czerwińsk nad Wisłą)
Żywność i napoje bezalkoholowe	53,8	50	59,1
Odzież i obuwie	5	brak	4,5
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii	14,9	20	13,6
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	brak	brak	2,3
Zdrowie	14,9	6,7	13,6
Transport	5	brak	brak
Łączność	1,5	20	2,3
Pozostałe wydatki	5	3,3	4,5

Źródło: Opracowanie własne.

nie średnio 16,2%. Są to wydatki, których poziom jest trudny do zredukowania i kształtuje się na poziomie około 300 zł w badanych gospodarstwach domowych. Ważną pozycją w wydatkach gospodarstw domowych emerytów są środki finansowe skierowane na: leki, urządzenia i sprzęt medyczny, usługi ambulatoryjne oraz szpitalne. Najmniej pieniędzy przeznacza się na ten cel w gospodarstwie domowym z gminy Baboszewo, ponieważ stałego leczenia wymaga tylko jeden domownik. W pozostałych przypadkach wszyscy członkowie gospodarstwa domowego biorą leki na stałe. W wyniku tego wydatki na ten cel stanowią od 13,6% wydatków ogółem w gospodarstwie domowym z gminy Czerwińsk nad Wisłą do 14,9% w gospodarstwie domowym z gminy Raciąż. Każde z badanych gospodarstw domowych deklaruje, że w ciągu ostatniego roku korzystało z usług placówek opłacanych zarówno z Narodowego Funduszu Zdrowia, jak i ze swoich środków. Największy koszt leczenia oraz badań, w których oficjalnie płacono za usługi, poniosło gospodarstwo z gminy Baboszewo, tj. 1500 zł w ciągu ostatniego roku. W pozostałych gospodarstwach domowych wydano na ten cel około 100 zł. W badanych gospodarstwach domowych „zdarzyło się”, że „zabrakło na realizację recept lub wykupienie wszystkich potrzebnych leków”. Najcięższą sytuację finansową posiada gospodarstwo domowe z gminy Baboszewo, ponieważ w ciągu ostatniego roku nie było go stać na odbycie koniecznych wizyt lekarskich, przeprowadzenie badań, zabiegów rehabilitacyjnych oraz

na leczenie szpitalne. Pozostali emeryci posiadali środki finansowe na te usługi z uzyskiwanych dochodów oraz pomocy finansowej dzieci.

Pomimo trudnej sytuacji materialnej gospodarstwo domowe emerytów z gminy Baboszewo 20% swych wydatków ponoszą na łączność, szczególnie na opłaty telefoniczne. Emeryci starają się być w ciągłym kontakcie z najbliższymi członkami rodziny. Podobnie jest w sytuacji pozostałych badanych gospodarstw domowych, jednak wydatki w tym kierunku kształtują się na poziomie 1,5–2,3%, czyli w wysokości 30–50 zł. Na pozostałe wydatki związane przede wszystkim z higieną osobistą, usługami fryzjerskimi i kosmetycznymi, artykułami podróżnymi i galanteryjnymi badane gospodarstwa domowe emerytów wydają 3,3–5,0% dochodów ogółem. Gospodarstwo domowe emerytów z gminy Baboszewo nie kupuje odzieży, w przypadku innych badanych gospodarstw domowych na ten cel przeznaczają się średnio 100 zł miesięcznie. Emeryci z gminy Raciąż generują dodatkowo wydatki na transport (5%), a z gminy Czerwińsk nad Wisłą na wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego (2,3%). Badane gospodarstwa domowe nie wydają środków finansowych na napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe (nie mają takich potrzeb) oraz na rekreację i kulturę, edukację, restauracje i hotele (nie stać ich na to).

Największe wydatki ponoszone są przed Świątami: Wielkanocnymi i Bożego Narodzenia. Gospodarstwa domowe z gmin Baboszewo i Czerwińsk nad Wisłą wyróżniają dodatkowo okres zimowy, w którym zakup opału jest bardzo kosztowny. Emeryci z gminy Baboszewo sami całkowicie pokrywają jego koszty przypadające na okres grzewczy (ok. 3000 zł), emeryci z gminy Czerwińsk nad Wisłą są natomiast wspierani przez dzieci w dostawach drewna na opał i wydają na ten cel około 1300 zł.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania i ich analiza pozwala na przedstawienie obrazu emeryta zamieszkującego tereny wiejskie powiatu płońskiego. Emeryci ze względu na stan zdrowia i kondycję fizyczną nie mogą podjąć dodatkowej pracy zawodowej, więc utrzymują się wyłącznie z uzyskiwanej emerytury. Aby mogli się utrzymać, zmuszeni są do korzystania z pomocy finansowej i materialnej krewnych oraz do zaciągania pożyczek i kredytów. Stać ich na podstawowe wydatki związane z codzienną egzystencją tylko dzięki pomocy najbliższych. Emerytom żyje się gorzej niż reszcie społeczeństwa pod względem finansowym, ponieważ ich gospodarstwa domowe na ogół składają się z mniejszej liczby osób niż gospodarstwa domowe osób w wieku produkcyjnym. Dochód na 1 osobę uzyskiwany przez seniorów powiatu płońskiego jest znacznie mniejszy niż przecięt-

ny dochód polskiego emeryta na 1 osobę. W 2013 roku dochód przypadający na 1 polskiego emeryta osiągnął wartość bliską dochodom generowanym przez dwuosobowe gospodarstwo domowe z gminy Baboszewo. Co za tym idzie poziom wydatków przypadających na 1 osobę w gospodarstwach domowych emerytów z powiatu płońskiego jest mniejszy niż w przeciętnym polskim gospodarstwie domowym emerytów. Mimo nierówności w wysokości uzyskiwanych świadczeń różnicujących poziom wydatków i ich kierunek w badanych gospodarstwach domowych ogólna ich struktura przedstawia się w zbliżony sposób. Gospodarstwa domowe emerytów z powiatu płońskiego kierują swe wydatki w stronę zaspokojenia podstawowych, bieżących potrzeb. W strukturze wydatków dominują wydatki na: żywność i napoje bezalkoholowe, użytkowanie mieszkania i nośniki energii, zdrowie i łączność. Pozostałe kategorie wydatkowe pojawiają się sporadycznie: odzież i obuwie, wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego czy transport. Gospodarstwa domowe emerytów pochodzących z powiatu płońskiego wydają więcej na żywność i napoje bezalkoholowe niż przeciętne polskie gospodarstwo domowe emerytów. Podobna sytuacja dotyczy wydatków na użytkowanie mieszkania i nośniki energii. Udział wydatków w dochodzie osiąganym przez emerytów zamieszkujących powiat płoński z roku na rok utrzymuje się na podobnym poziomie, w przeciwieństwie do sytuacji statystycznego polskiego gospodarstwa domowego.

Emeryci zamieszkujący tereny wiejskie w powiecie płońskim nie są w stanie regularnie oszczędzać, bowiem bardzo rzadko udaje się im odłożyć około 150 zł miesięcznie. Sytuacja finansowa zmusza ich do zaciągania kredytów, które spłacane są z uzyskiwanych dochodów i środków finansowych otrzymywanych od krewnych. Większa część zobowiązań przeznaczana jest na dobra trwałego użytku i remont domu. Dzięki wsparciu krewnych gospodarstwa domowe emerytów są w stanie zaspokoić podstawowe potrzeby. Nastroje pośród emerytów zamieszkujących obszary wiejskie powiatu płońskiego są dalekie od optymizmu. Pogodzili się z zaistniałą sytuacją bytową i częstą bezradnością. Jednak starają się w jakiś sposób docenić fakt posiadania statusu emeryta, chociażby z powodu zapewnienia stałego dochodu bez konieczności podjęcia pracy. Okazują się jednak, że często nie pozwala on na samodzielność finansową i zapewnienie odpowiednich warunków życia.

Literatura

BANBUŁA P., 2006: *Oszczędności i wybór międzyokresowy – podejście behawioralne*, Materiały i Studia NBP, 208, 7.

- GUS, 2008: *Budżety gospodarstw domowych w 2007 r.*, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2008.
- GUS, 2009: *Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.*, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2009.
- GUS, 2010: *Budżety gospodarstw domowych w 2009 r.*, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2010.
- GUS, 2011: *Budżety gospodarstw domowych w 2010 r.*, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2011.
- GUS, 2012: *Budżety gospodarstw domowych w 2011 r.*, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2012.
- GUS, 2013: *Budżety gospodarstw domowych w 2012 r.*, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2013.
- GUS, 2014: *Budżety gospodarstw domowych w 2013 r.*, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2014.
- HARASIM J., 2010: *Oszczędzanie i inwestowanie nadwyżek finansowych przez ludność*, [w:] *Oszczędzanie i inwestowanie w teorii i praktyce*, J. Harasim (red.), Wydawnictwo NBP, Katowice, 28–35.
- HODOLY A., 1971: *Gospodarstwo domowe i jego rola społeczno-ekonomiczna*, Wydawnictwo KiW, Warszawa.
- KEYNES J.M., 2003: *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- KORENIK D., 2003: *Oszczędzanie indywidualne w Polsce. Produkty różnych pośredników i ich atrakcyjność*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław.
- LIBERDA B., 2000: *Oszczędzanie w gospodarce polskiej. Teorie i fakty*, PTE i Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa.
- MAZURKIEWICZ A., 2001: *Działalność zawodowa ludności wiejskiej w warunkach gospodarki rynkowej (wyniki badań własnych), Strategie inwestowania i rozwoju przedsiębiorstw oraz kształcenia kadr w gospodarce żywnościowej XXI w.*, T. Ziejewski (red.), Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Szczecinie, Szczecin, 491–496.
- MAZURKIEWICZ-PIZŁO A., 2013: *Jakość życia wiejskich gospodarstw domowych w województwie mazowieckim – ujęcie społeczno-ekonomiczne*, [w:] *Rynek pracy na obszarach wiejskich Mazowsza – perspektywa gender*, J. Sawicka (red.), Wydawnictwo SGGW, 131–163.
- MAZURKIEWICZ-PIZŁO A., PIZŁO W., 2013: *Miejsce rodziny i gospodarstwa domowego w systemie społeczno-gospodarczym*, [w:] *Gospodarowanie w sadownictwie Grójca i Warki: społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju gospodarstw domowych, (część druga). Raport z badań jakościowych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 19–38.
- MIKUŁA A., 2015: *Wynagrodzenie minimalne a ubóstwo, nierówności dochodowe i bezrobocie w Polsce*, Zeszyty Naukowe SGGW EiOGŻ 112, 87–100.
- NOGA A., 2011: *Teorie przedsiębiorstw*, PWE, Warszawa.
- PIZŁO W., MAZURKIEWICZ-PIZŁO A., 2010: *Wyposażenie gospodarstw domowych rolników, robotników i przedsiębiorców w Polsce (w latach 1993-2008)*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 4, 104–121.
- PIZŁO W., MAZURKIEWICZ-PIZŁO A., 2014: *Regionalne zróżnicowanie dochodów gospodarstw domowych w Polsce*, Roczniki Naukowe SERiA 16, 6, 397–402.

- STANKIEWICZ W., 2007: *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa.
- GUS, 2014: *Sytuacja gospodarstw domowych w 2013 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, Wyd. GUS, Warszawa.
- SZATUR-JAWORSKA B., 2000: *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, Wydawnictwo Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- ŚWIATOWY G., 2012: *Gospodarstwo domowe jako kreator przemian społecznych i gospodarczych*, *Konsumpcja i Rozwój* 2, 56–57.
- UTZIG M., 2014: *Konwergencja dochodowa ludności wiejskiej i miejskiej w Polsce*, *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich* 101, 4, 144–152.
- UTZIG M., 2015: *Wydatki konsumpcyjne wiejskich i miejskich gospodarstw domowych a zmiany ich dochodów*, *Roczniki Naukowe SERiA* 17, 4, 330–335.

Abstrakt

Artykuł dotyczy ważnego społecznie problemu, jakim jest sytuacja ekonomiczna gospodarstw domowych emerytów na obszarach wiejskich. Jako cel badań przyjęto diagnozę i ocenę sytuacji ekonomicznej emerytów w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem emerytów obszarów wiejskich powiatu płońskiego. pracy wykorzystano metodę dokumentacyjną, desk research oraz metodę sondażu diagnostycznego. W artykule przedstawiono istotę konsumpcji gospodarstw domowych wskazując, iż dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych, ogółem systematycznie wzrastał. Dochód na 1 osobę uzyskiwany przez seniorów powiatu płońskiego jest znacznie mniejszy niż przeciętny dochód polskiego emeryta. Badaniem zostały objęte trzy celowo wybrane gospodarstwa domowe emerytów zamieszkujące tereny wiejskie zlokalizowane w trzech gminach powiatu płońskiego charakteryzujących się największą powierzchnią użytków rolnych ogółem (Raciąż, Baboszewo i Czerwińsk nad Wisłą). Należy stwierdzić, iż tylko dzięki wsparciu krewnych gospodarstwa domowe emerytów są w stanie zaspokoić podstawowe potrzeby. Emeryci z badanych gospodarstw domowych pogodzili się z zaistniałą sytuacją bytową i częstą bezradnością. Starają się w jakiś sposób docenić fakt posiadania statusu emeryta, chociażby z powodu zapewnienia stałego dochodu bez konieczności podjęcia pracy. Emeryci ze względu na stan zdrowia i kondycje fizyczną nie mogą podjąć dodatkowej pracy zawodowej i utrzymują się wyłącznie z uzyskiwanej emerytury, aby żyć, zmuszeni są do korzystania z pomocy finansowej i materialnej krewnych oraz do zaciągania pożyczek i kredytów. Stać ich jedynie na podstawowe wydatki związane z codzienną egzystencją tylko dzięki pomocy najbliższych.

Słowa kluczowe: dochody, gospodarstwo domowe, obszary wiejskie, emeryci, jakość życia

The economic situation of pensioners' households in rural areas in Poland

Abstract

The article concerns the economic situation of pensioners' households in rural areas. The aim of the study was to diagnose and assess economic situation of pensioners in Poland, with particular emphasis on pensioners inhabiting rural district Płońsk. The study used the method of documentary, desk research and the method of diagnostic survey. The article presents the essence of household consumption. It was found that the disposable income per capita in households steadily increases. Per capita income in surveyed households was much lower than the average income of Polish pensioner. The research was conducted in three deliberately selected households of pensioners living in rural areas located in three municipalities of the district Płońsk, characterized by the highest total agricultural area (Raciąż, Baboszewo and Czerwińsk nad Wisłą). It should be noted that only thanks to the support of relatives households of pensioners are able to meet basic needs. Retirees of the surveyed households come to terms with the situation and frequent helplessness. They are trying to somehow appreciate the fact of being a pensioner, as it provides a steady income without necessity of going to work. Pensioners, due to health and physical condition, cannot take extra work, thus they make their living only thanks to their pensions. They have to make use of financial and material assistance to relatives as well as to take credits and loans. They can afford only basic goods and services only thanks to the help of their relatives.

Key words: income, household, rural areas, pensioners, quality of life